

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
Ministry of Culture and Sports
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
General Directorate of Antiquities & Cultural Heritage
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων
Ephorate of Antiquities of Chania

Έργο: Αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου της Απτέρας
Project: Restoration of the ancient theater of Aptera
Προϋπολογισμός: 2.440.000€
Budget: 2.440.000€

Το έργο συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση
The project was funded by the Greek State and the European Union

Συντονιστές: Δρ. Ελένη Παπαδοπούλου, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων
Αναστασία Τζιγκουνάκη, Προϊσταμένη πρώην ΚΕ΄ Εφορείας
Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
Coordinators: Dr. Eleni Papadopoulou, Director of the Ephorate of Antiquities of Chania
Anastasia Tzighounaki, former Director of 25th Ephorate of
Prehistoric & Classical Antiquities

Υπεύθυνοι έργου: Κατερίνα Τζανακάκη, Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων
Αναστασία Τζιγκουνάκη, Προϊσταμένη πρώην ΚΕ΄ Εφορείας
Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
Head supervisors: Katerina Tzanakaki, Archaeologist at the Ephorate of Antiquities of Chania
Anastasia Tzighounaki, former Director of 25th Ephorate of
Prehistoric & Classical Antiquities

Επιβλέποντες έργου: Λουκία Φλεβάρη, Αρχαιολόγος
Νίκος Χατζηδάκης, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ελένη Χατζηδάκη, Πολιτικός Μηχανικός
Supervisors of project: Loukia Flevari, Archaeologist
Nikos Xatzidakis, Architect
Eleni Xatzidaki, Civil Engineer

Συγγραφή κειμένων - Επιμέλεια εντύπου: Κατερίνα Τζανακάκη
Texts-Editing: Katerina Tzanakaki

Μεταφράσεις στην αγγλική: Άννα Βασιλακοπούλου, Αρχαιολόγος
Translation: Anna Vasilakopoulou, Archaeologist

Σχεδίαση εντύπου: Ισίδωρος Πλακωτάρης, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Layout: Isidoros Plakotarīs, Architect

Σχέδια-Αναπαραστάσεις: Νίκος Χατζηδάκης, Ισίδωρος Πλακωτάρης
Drawings-Representations: Nikos Xatzidakis, Isidoros Plakotarīs

Φωτογραφίες: Ηλίας Ηλιάδης, Ισίδωρος Πλακωτάρης
Photographs: Elias Eliadis, Isidoros Plakotarīs

Αεροφωτογραφία: Δημήτρης Τζωρτζάκης
Aerial Photography: Dimitris Tzortzakīs

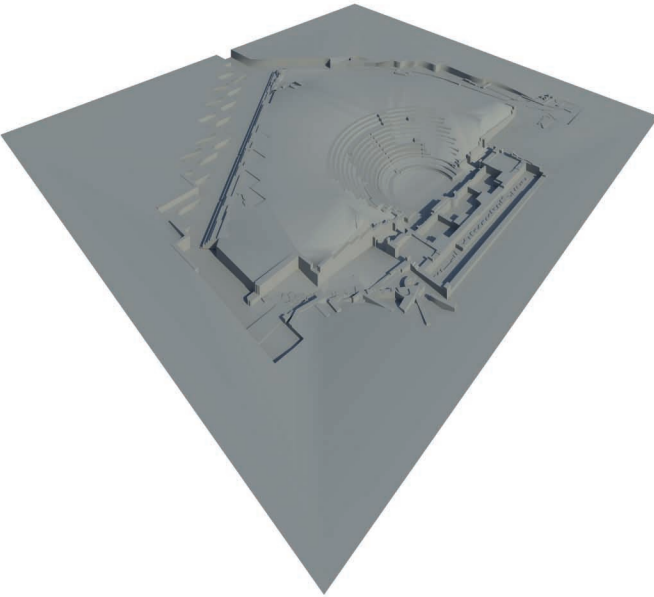
Βιβλιογραφία: Niniou-Kindelī, V. & Chatzidakis, N., 2015. Roman theatre of Aptera.
Bibliography: In: J. Francis & A. Kouremenos (text editor), *Roman Crete: New Perspectives*. Oxford 2015.

Το παρόν έντυπο διανέμεται δωρεάν. © Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων
Distributed free of charge. © Ephorate of Antiquities of Chania

The ancient city of Aptera was founded on the low hill of Paliokastro in the geometric period (8th c. B.C.). The significance of the city in antiquity, apart from the portable findings (signs, coins, pottery etc.) is also testified by the big public buildings and monuments, which are brought to light by the archaeological excavation. One of the greatest monuments of the city is the ancient theatre, the revelation and restoration of which was accomplished by the co-financing of Greece and European Union.

The theatre was entirely constructed by a local limestone and is situated near the southeast entrance of the city in a natural cavity with a southward orientation and a view to the White Mountains.
The main parts of the theater of Aptera are the koilon (cavea), the orchestra and the scene building (scenae).

The **cavea** was the space around the orchestra and where the viewers were sitting. The natural cavity was sufficient to accommodate only the lower section of the cavea whereas the upper section, the epitheatron, was constructed by artificial backfilling, which were retained by a strong perimetric wall by its length it is assumed that the cavea was much larger than what is preserved today, but in late periods it was destroyed by earthquakes and the intensive cultivation of the area. In the lower part of the cavea, a semicircular, built duct was found, whose presence guaranteed the rainwater discharge in case of rains.

The **orchestra**, the area of the chorus, is one of the smallest orchestras (its radius is just 5, 45m.) to have been found in an ancient theatre, a fact that suggests that the theatre was intended mostly, for musical and theatrical performances. Its floor is constructed of firmly compacted earth and at the centre is still preserved the circular stone foundation of Dionysus altar, the thymele.

The **scene building** was the area that the actual action was taking place. The scene preserved today at the theatre of Aptera is the one made during the roman period. Having the typical form of a roman scene had three large niches with corresponding doors. The proscaenium, the front wall of the stage is faced with vertically laid limestone slabs and at its two ends two monolithic staircases led to the stage. At the two sides of the scene, there are the backstage areas, which served the actors, like they do today. Behind the scene there was a large space, the postscaenium, which was a space of storage.

The entrance to the theatre was done through the **parodoi** (passageways), to the east and west of the theatre. Each passageway is defined by two strong retaining walls. In the roman period the parodoi were covered with arches. At the west parodos a stone-paved road came to light with a conduit, which drained the rainwater of the theatre.

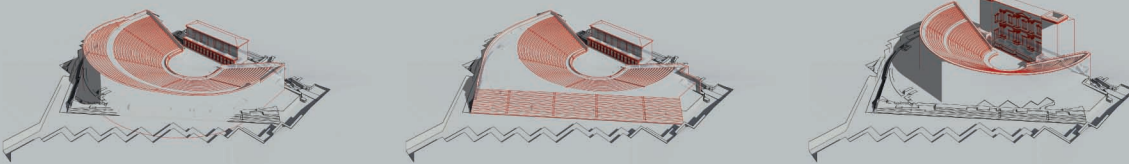
the road

At the east side of the theatre an impressive **stoned-paved road** came to light and it is dated in the Hellenistic period. Being 55m long and 1,60m wide provided access to the orchestra through the east passageway and to the epitheatro through the staircase that was found at the east side of the theatre. Excavation data suggests that it also led to other public buildings located nearby the theatre.
At the north side of the theatre a long stepped construction was uncovered, which exact function is not clarified yet. The dimensions of the steps and the distances between them, as well as the stepladders which are inserted make clear that it was probably a space of viewing events that took place in the area in front of it. In the middle of the building the stones are carved probably for supporting an external platform made of wood. Judging by the width of the foundation we can assume that the steps in total were over 10. Although it is dated to the Hellenistic period it doesn't belong to the initial building phase of the theatre but it must have been a later addition.

building phases

On the basis of the excavation and architectural data of the ancient theatre, three main building phases can be recognized that reflect the economical and social state of the city in each period; the Hellenistic phase, the first and the second roman phase.
The construction of the theatre begun in the early Hellenistic period (first half of the 3rd c. B.C). To this phase belong the strong wall south of the scene, most part of the retaining walls of the passageways (parodoi) and the peripheral retaining wall of the cavea (koilon).

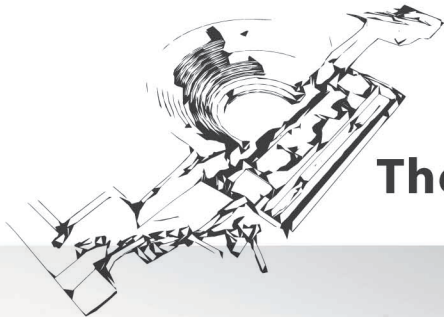

In the second half of the 1st c. A.D. the Hellenistic theatre was entirely modified. It is possible that the modification took place after the big earthquake that happened in 46 A.D. In this phase the cavea shaped into its final form, the scene building (skene) was replaced and the floor of the orchestra was lowered.
It is difficult to determine the exact date of the 2nd Roman phase, as later interventions have disturbed the data. However, it is plausible that the final modification of the theatre took place in the 3rd c. A. D.

the restoration of the theatre

In the early 20th century the theatre was severely damaged by a kiln built in the centre of the cavea, burning material of which were the seats and other architectural members of the monument. Because of that destruction a small proportion of the seats and the cunei of the theatre is still preserved. However, the bending of the seats gave as the geometry of the cavea on which its restoration was based. The seats found around the theater were repositioned in to their place and new members were constructed by similar natural stone as the old ones. Broken seats were repaired according to the appropriate method. The surface of all new members was carved with tools similar to the ancient ones, so as to look like the ancient members. Many members of the walls of the passageways that were unearthed by excavation were replaced to their original position resulting to the restoration of a large proportion of the retaining walls of parodoi.

Αρχαίο Θέατρο Απτέρας The Ancient Theatre of Aptera

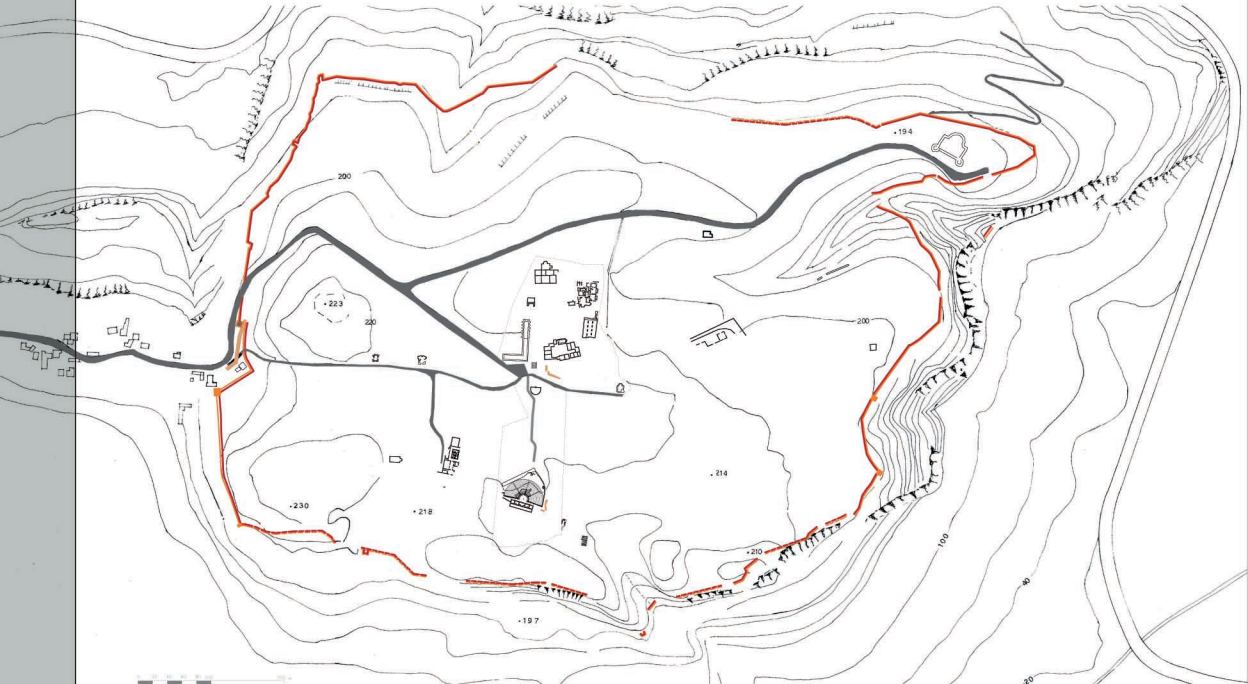

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων

Ministry of Culture and Sports
General Directorate of Antiquities & Cultural Heritage
Ephorate of Antiquities of Chania

Η αρχαία πόλη της Απτέρας βρίσκεται στο ύψωμα Παλιόκαστρο και η ίδρυσή της τοποθετείται στη Γεωμετρική εποχή (8 ος αι. π.Χ.). Την σπουδαιότητά της στην αρχαιότητα, εκτός από τα κινητά ευρήματα (επιγραφές, νομίσματα κεραμική κ.α.), μαρτυρούν τα μεγάλα δημόσια κτήρια και μνημεία που έχει φέρει στο φώς η αρχαιολογική σκαπάνη. Στα σπουδαιότερα μνημεία της πόλης συγκαταλέγεται το αρχαίο θέατρο, η ανάδειξη και αποκατάσταση του οποίου υλοποιήθηκε με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

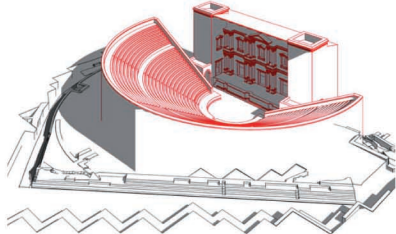

Το θεατρικό οικοδόμημα κατασκευάστηκε εξ ολοκλήρου από τοπικό πωρόλιθο και χωροθετήθηκε κοντά στη νοτιοανατολική είσοδο της πόλης σε φυσική κοιλότητα του εδάφους με νότιο προσανατολισμό και θέα τα Λευκά όρη. Η παλαιότερη φάση του θεάτρου χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους, αλλά κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, οπότε αναπτύσσεται η σκηνική πρόσοψη (Scaenae Frons), υπέστη ριζικές μετασκευές.

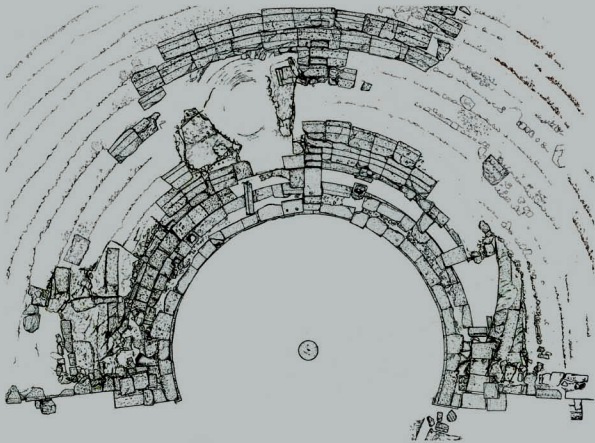
κοίλο

Το **κοίλο**, ο χώρος γύρω από την ορχήστρα όπου κάθονταν οι θεατές, διαιρείται κάθετα με πέντε κλίμακες σε τέσσερις κερκίδες και οριζόντια, μέσω ενός διαδρόμου, του διαζώματος, σε άνω και κάτω κοίλο. Το κάτω τμήμα του κοίλου ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους διαμορφώνεται με αργολιθοδομή κλιμακωτά για την εφαρμογή των εδωλίων. Ωστόσο, το άνω τμήμα, το επιθέατρο, κατασκευάστηκε με τεχνητές επιχώσεις, τις οποίες συγκρατούσε ισχυρός περιμετρικός τοίχος. Από το συνολικό μήκος αυτού του τοίχου μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το κοίλο ήταν πολύ μεγαλύτερο από αυτό που διατηρείται έως σήμερα, αλλά καταστράφηκε από σεισμούς σε μεταγενέστερες εποχές και από τις εντατικές καλλιέργειες στον χώρο. Στο χαμηλότερο μέρος του κοίλου εντοπίστηκε κτιστός ημικυκλικός αγωγός, ο γνωστός από την αρχαιότητα με την ονομασία εύριπος, που εξυπηρετούσε την απορροή των όμβριων υδάτων σε περίπτωση βροχής.

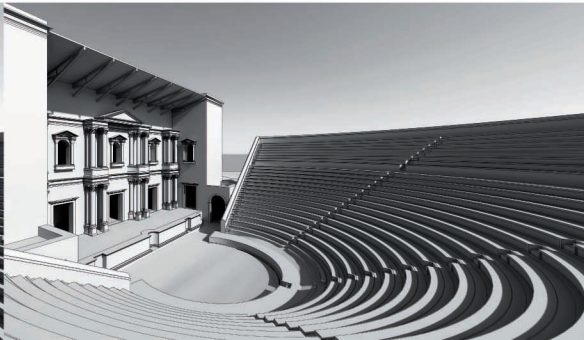
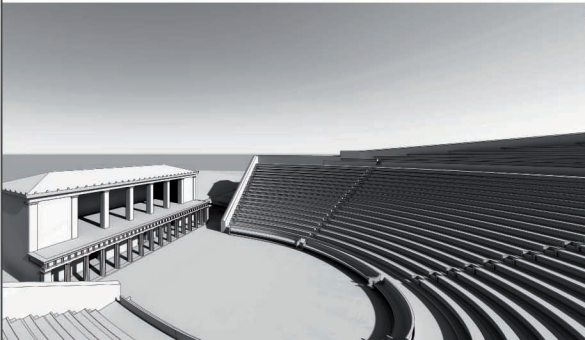
ορχήστρα

Η **ορχήστρα** ήταν ο χώρος ανάμεσα στο κοίλο και τη σκηνή, όπου στεκόταν ο χορός, δηλαδή η ομάδα του θιάσου που τραγουδούσε και χόρευε εξυπηρετώντας την προώθηση της δράσης ή την επεξήγηση της παράστασης. Η ορχήστρα του θεάτρου της Απτέρας με ακτίνα μόλις 5,45μ., αποτελεί μια από τις μικρότερες ορχήστρες αρχαίου θεάτρου, στοιχείο που υποδηλώνει ότι προοριζόταν κυρίως για μουσικά και θεατρικά δρώμενα. Το δάπεδό της είναι κατασκευασμένο από καλά πατημένο χώμα και στο κέντρο της διατηρείται η κυκλική λίθινη βάση της θυμέλης, του βωμού του θεού Διονύσου, όπου πριν από κάθε παράσταση προσφέρονταν θυσίες.

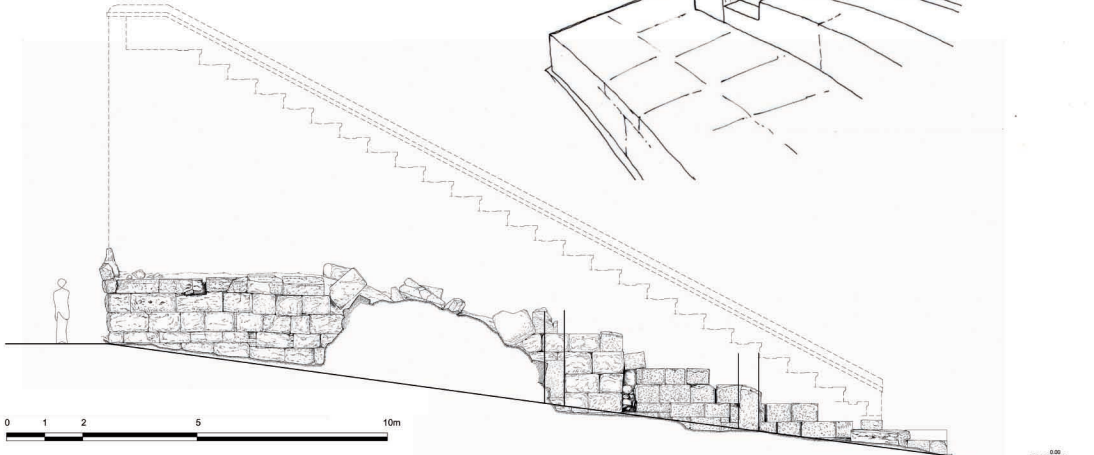
σκηνή

Η **σκηνή**, ορθογώνιο, μακρόστενο οικοδόμημα στην περιφέρεια της ορχήστρας απέναντι από το κοίλο, ήταν ο χώρος που εκτυλισσόταν η θεατρική δράση. Η σκηνή που σώζεται σήμερα στην Απτέρα προέκυψε κατά τις μετασκευές των ρωμαϊκών χρόνων. Η όψη της, κατά την τυπική διαμόρφωση των ρωμαϊκών θεάτρων, διέθετε τρεις μεγάλες κόγχες που αντιστοιχούσαν σε ισάριθμες θύρες. Ο τοίχος μπροστά από τη σκηνή, το προσκήνιο, συνολικού μήκους 20,50μ. ήταν επενδυμένος με ασβεστολιθικές πλάκες σε τοιχοβάτη διακοσμημένο με κυμάτιο. Δύο στενές μονολιθικές κλίμακες στα άκρα του εξυπηρετούσαν την άνοδο στο ξύλινο δάπεδο της σκηνής, εκατέρωθεν της οποίας διαμορφώνονταν τα παρασκήνια, χώροι που λειτουργούσαν όπως και σήμερα για τις ανάγκες των ηθοποιών. Πίσω από τη σκηνή υπήρχε το μετασκήνιο, ο κύριος χώρος αποθήκευσης της σκευής του θεάτρου και το σημείο από όπου γινόταν η είσοδος και η έξοδος των ηθοποιών.

πάροδοι

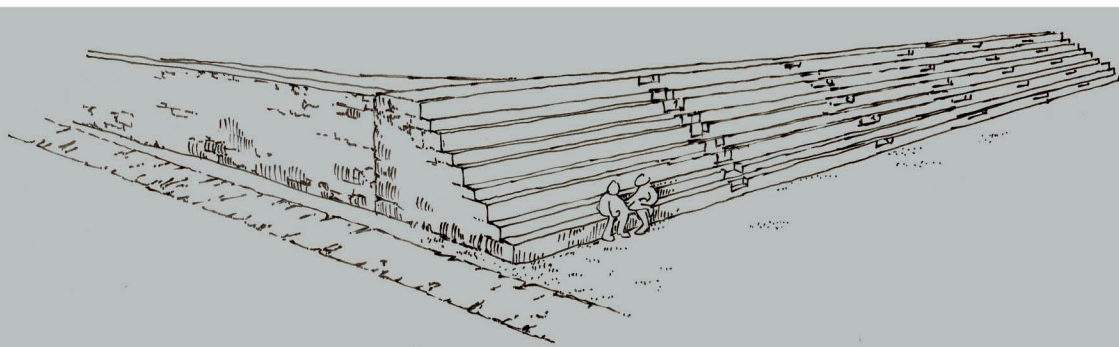
Ανατολικά και δυτικά του θεάτρου βρίσκονται οι αντίστοιχες **πάροδοι**, μέσω των οποίων εισέρχονταν και εξέρχονταν ηθοποιοί και θεατές στο θέατρο. Από τις παρόδους γινόταν και η είσοδος του χορού στην ορχήστρα. Οι πάροδοι εκτείνονται περίπου 20μ. ανατολικά και δυτικά της ορχήστρας και ορίζονται από ισχυρούς αναλημματικούς τοίχους, κατασκευασμένους από μεγάλες λιθοπλίνθους. Κατά τη Ρωμαϊκή εποχή στεγάστηκαν με τόξα, όπως υποδεικνύουν τα ζεύγη πεσσών που πλαισιώνουν τις εισόδους προς την ορχήστρα.

Στη δυτική πάροδο αποκαλύφθηκε λιθόστρωτη οδός με αγωγό ομβρίων υδάτων δίπλα της. Λόγω της συνεχιζόμενης πορείας του δρόμου προς τα δυτικά εκτιμάται ότι αυτός εντασσόταν στο ευρύτερο πολεοδομικό δίκτυο της πόλης.

οδός

Εντυπωσιακή και μεγάλης σημασίας για το θέατρο είναι η **λιθόστρωτη οδός** που εντοπίζεται στα ανατολικά του θεάτρου και χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή. Το συνολικό της μήκος είναι 55μ. ενώ το μέγιστο πλάτος της 1,60μ. Εξυπηρετούσε την πρόσβαση προς την ορχήστρα μέσω της ανατολικής παρόδου. Για την άνοδο στο επιθέατρο υπήρχε κλίμακα στα ανατολικά του. Από τα ανασκαφικά δεδομένα συμπεραίνεται ότι εξυπηρετούσε και άλλα δημόσια κτήρια της πόλης που βρίσκονταν κοντά στο θέατρο, μεταξύ των οποίων και ιερά.

βαθμιδωτή κατασκευή

Στα βόρεια του θεάτρου αποκαλύφθηκε επιμήκης **βαθμιδωτή κατασκευή** συνολικού μήκους 50μ. Είναι κατασκευασμένη από μεγάλες λιθοπλίνθους μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται στενές κλίμακες. Οι διαστάσεις των βαθμίδων και οι αποστάσεις μεταξύ τους, καθώς και οι κλίμακες που παρεμβάλλονται παραπέμπουν σε χώρο θέασης ενός δρώμενου που εξελισσόταν μπροστά της. Στο μέσον του μήκους της υπάρχουν λαξεύματα, τα οποία πιθανόν χρησίμευαν στη στήριξη κάποιας λυόμενης εξέδρας με ξύλινα στελέχη. Ο συνολικός αριθμός των βαθμίδων δεν ξεπερνούσε τις 10, κρίνοντας από το πλάτος της θεμελίωσης. Επιπλέον, είναι πολύ πιθανό να εξυπηρετούσε και στατικούς σκοπούς συγκρατώντας τις επιχώσεις που σχημάτιζαν το επιθέατρο. Η βαθμιδωτή κατασκευή χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους, αλλά πιθανόν να κατασκευάστηκε σε φάση μεταγενέστερη από την αρχική του θεάτρου.

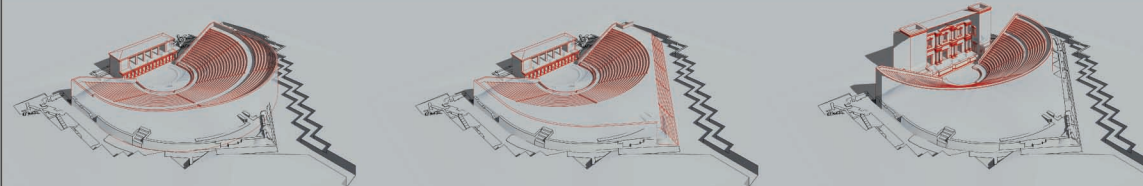
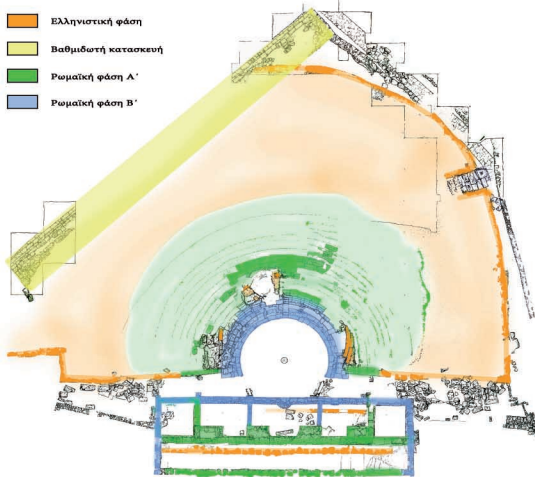

οικοδομικές φάσεις

Οι κύριες οικοδομικές φάσεις του θεάτρου της Απτέρας είναι τρεις: η ελληνιστική, η ρωμαϊκή Α' και η ρωμαϊκή Β'. Το ελληνιστικό θέατρο άρχισε να οικοδομείται στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους (α' μισό του 3ου αι. π.Χ.). Από τη φάση αυτή διακρίνονται ο ισχυρός τοίχος στο μετασκήνιο, το μεγαλύτερο τμήμα των τοίχων των παρόδων και ο περιμετρικός αναλημματικός τοίχος του κοίλου.

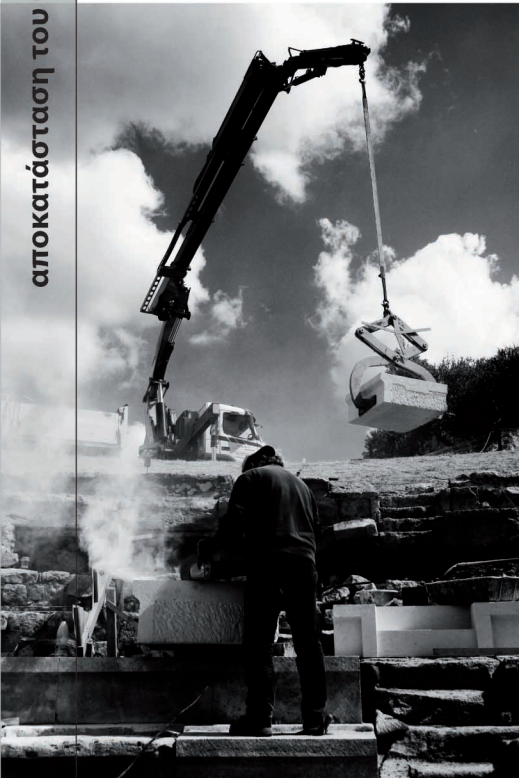
Στο β' μισό του 1ου αι. μ. Χ. το θέατρο υπέστη ριζική μετασκευή στο πλαίσιο της γενικότερης ακμής της πόλης αυτή την περίοδο, που είχε ως αποτέλεσμα την ανοικοδόμηση πολλών δημόσιων κτηρίων (λουτρικά συγκροτήματα, δεξαμενές κ.ά.). Ενδεχομένως, οι εργασίες μετασκευής του θεάτρου να ξεκίνησαν με αφορμή το μεγάλο σεισμό του 46 μ.Χ. Ειδικότερα, το δάπεδο της ορχήστρας καταβιβάστηκε, ενώ πάνω στην υπόβαση της ελληνιστικής φάσης θεμελιώθηκε νέα κτιστή υπόβαση εδωλίων με εντονότερη κλίση, πιθανώς για να καλυφθούν οι ανάγκες του αυξημένου αριθμού των θεατών.

Η παλαιότερη ελληνιστική σκηνή αντικαταστάθηκε από νέα διώροφη κατά τα ρωμαϊκά πρότυπα και το κοίλο σε αυτή τη φάση απέκτησε την τελική του μορφή. Η Β' ρωμαϊκή φάση είναι δύσκολο να προσδιοριστεί χρονολογικά, καθώς οι μεταγενέστερες επεμβάσεις έχουν διαταράξει σε μεγάλο βαθμό τα δεδομένα, είναι όμως πολύ πιθανό η τελική μετασκευή του θεάτρου να πραγματοποιήθηκε μέσα στον 3ο αι. μ.Χ.

αποκατάσταση του θεάτρου

Το κοίλο του θεάτρου υπέστη μεγάλη καταστροφή κατά τα τέλη του 19ου-αρχές 20ου αιώνα, όταν κατασκευάστηκε ασβεστοκάμιнос στο κέντρο του, υλικό καύσης της οποίας αποτέλεσαν τα εδωλία και τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά μέλη του θεάτρου. Εξαιτίας αυτή της καταστροφής διατηρείται σήμερα μικρό τμήμα των εδωλίων και των κερκίδων του θεάτρου.

Η υπόβαση των εδωλίων μας έδωσε τη γεωμετρία του κοίλου βάσει της οποίας μπόρεσε να πραγματοποιηθεί η αποκατάστασή του. Τα περισυλλεγμένα εδωλία επανατοποθετήθηκαν σε ομόλογες θέσεις και τα νέα μέλη κατασκευάστηκαν από παρόμοιο φυσικό λίθο. Όσα εδωλία σώζονταν σπασμένα, συγκολλήθηκαν και όσα διατηρούνταν αποσπασματικά συμπληρώθηκαν σύμφωνα με την ενδεδειγμένη μεθοδολογία. Η τελική επιφάνεια όλων των νέων μελών λαξεύθηκε με εργαλεία παρόμοια με τα αρχαία, ώστε να προσομοιάζει με την επιφάνεια των αρχαίων μελών.

Πολλά από τα καταπεσμένα αρχιτεκτονικά μέλη των παρόδων που προέκυψαν από την ανασκαφική έρευνα, ανατάχθηκαν στην αρχική τους θέση, με αποτέλεσμα σήμερα η αναστηλωμένη δυτική πάροδος να φτάνει σε ύψος τα 3μ., ενώ η ανατολική να πλησιάζει τα 2μ.

